

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 1, 2021 | 28.01.2021 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.1.6](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.6)

УДК: 336.76+336.77:[336.717.061:631.11]

Ю. О. Нестерчук,
д. е. н., професор, Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0001-7085-2979
К. М. Мельник,
к. е. н., доцент, Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0003-4638-4188
О. А. Непочатенко,
к. е. н., доцент, Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0001-5049-983X

РОЛЬ КРЕДИТНОГО РИНКУ У ВІДТВОРЮВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

Y. Nesterchuk
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Uman National University of Horticulture
E. Melnyk
PhD in Economics, Associate Professor,
Uman National University of Horticulture
A. Nepochatenko
PhD in Economics, Associate Professor,
Uman National University of Horticulture

THE ROLE OF THE CREDIT MARKET IN THE REPRODUCTIVE PROCESS OF AGRICULTURAL INDUSTRIES

Підприємства аграрного сектору економіки відіграють вагомую роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Однак, особливості сільськогосподарського виробництва, такі як сезонність, нерівномірний колообіг оборотних активів, призводять до браку фінансових ресурсів, внаслідок чого сільськогосподарські підприємства потребують кредитних вкладень для забезпечення безперервності відтворювального процесу.

Кредитні відносини за ринкових умов господарювання реалізуються на кредитному ринку, стан якого не завжди відповідає економічним запитам, зумовленим потребам і доступністю кредиту для сільськогосподарських підприємств. З огляду на це, виникає потреба у формуванні конкурентного пропорційного кредитного ринку, здатного забезпечити розширене відтворення сільськогосподарських товаровиробників за умов їх доступу до кредитних ресурсів на ринку кредитних послуг.

Особлива роль в забезпеченні доступу суб'єктів господарювання аграрної галузі до кредитного ринку відводиться формам прямої і непрямой державної підтримки. За сучасних умов суттєвий вплив кредитного ринку на відтворювальні процеси господарюючих суб'єктів аграрної галузі проявляється в скороченні державної підтримки, нарощуванні податкового

тягаря внаслідок заміни фіксованого сільськогосподарського податку на єдиний (четверта) група з одночасним збільшенням бази та ставок оподаткування і відміною спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість.

Досвід функціонування кредитного ринку та його ролі у відтворювальному процесі свідчить про необхідність стимулювання подальшого розвитку кредитних відносин в аграрному секторі економіки із застосуванням механізму кредитування під заставу земельної ділянки, створення кредитних кооперацій, стимулювання розвитку форвардних та ф'ючерсних інструментів на аграрному ринку, удосконалення можливості технічного оновлення основних засобів на основі розвитку лізингових відносин.

Enterprises of the agricultural sector of the economy play an important role in ensuring food security of the country. However, the peculiarities of agricultural production, such as seasonality, uneven circulation of current assets, lead to a lack of financial resources, as a result of which agricultural enterprises need credit investments to ensure the continuity of the reproduction process.

Credit relations under market conditions are realized in the credit market, the state of which does not always meet the economic demands, due to the needs and availability of credit for agricultural enterprises. Given this, there is a need to form a competitive proportional credit market that can provide expanded reproduction of agricultural producers in terms of their access to credit resources in the market of credit services.

A special role in ensuring the access of agricultural entities to the credit market is given to forms of direct and indirect government support. Under modern conditions, a significant impact of the credit market on the reproductive processes of economic entities in the agricultural sector is manifested in the reduction of state support, increasing tax burden due to the replacement of fixed agricultural tax to a single (fourth) group with simultaneous increase in tax base and rates added value.

The experience of the credit market and its role in the reproduction process indicates the need to stimulate further development of credit relations in the agricultural sector of the economy using the mechanism of lending secured by land, the creation of credit cooperatives, stimulating the development of forward and futures instruments in the agricultural market. Renewal of fixed assets based on the development of leasing relations.

In the course of the research, foreign experience in providing credit resources to agricultural enterprises was considered. The current prices of loans and the conditions under which lending to the agricultural sector is currently carried out are considered. The current state of bank lending to farmers is presented. The state regulation of the credit market in order to create the most favorable conditions for lending to agricultural enterprises by banking institutions is substantiated.

Ключові слова: кредит; кредитний ринок; кредитні ресурси; відтворення; сезонність виробництва; командна економіка; ринкова економіка.

Keywords: credit; credit market; credit resources; reproduction; seasonality of production; team economy; market economy.

Постановка проблеми. Функціонування сучасної економіки тісно пов'язане із застосуванням кредиту. Підвищення ролі і забезпечення доступу до кредитних ресурсів для суб'єктів господарювання аграрної галузі як однієї з пріоритетних галузей економіки країни пов'язане з вдосконаленням умов кредитування, підвищенням ефективності діяльності грошово-кредитних інституцій, розширення доступу до кредитів на ринку кредитних послуг.

Особливістю відтворювального процесу сільгоспвиробників є тривалі розриви між робочим періодом виробництва, періодом виходу продукції і отриманням виручки від її реалізації, що підкреслює значимість позикових джерел, зокрема банківського кредиту для забезпечення безперервності колообігу виробництва. Стримуючими чинниками участі кредиту в цьому процесі виступають: високі ризики виробництва продукції (ризики землеробства, епідемії в тваринництві, стихійні лиха), зберігається диспаритет цін на вироблену продукцію і споживані сільськогосподарськими підприємствами сировину і матеріали, і ряд інших. Ці та інші чинники негативно впливають на фінансову стійкість суб'єктів господарювання, внаслідок чого позичальники – аграрії не відповідають вимогам банків при їх кредитуванні через недотримання ними принципів банківського кредитування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектні дослідження ролі кредитного ринку у відтворювальному процесі суб'єктів господарювання аграрної галузі розглядали такі вчені як П.Т. Саблук, М.Й. Малік, О.О. Непочатенко, О.Є. Гудзь, Л.О. Вдовенко, С.М. Колотуха, Т.П. Герасимова та інші. В той же час, ринкові умови господарювання, глобалізаційні процеси світової економіки, кризовий стан вітчизняної економіки, скорочення бюджетної підтримки та зростання податкового тягаря аграріїв зумовлюють необхідність подальшого дослідження сучасної ролі кредитного ринку у відтворювальному процесі.

Мета дослідження– наукове обґрунтування теоретичних і методичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо впливу кредиту і кредитного ринку на відтворювальні процеси в аграрному секторі економіки.

Виклад основного матеріалу статті. Найважливішим інструментом забезпечення стійкого економічного розвитку національної економіки за сучасних умов є аграрне виробництво. На тлі глобалізації світової економіки, революційних процесів у сфері біотехнологій та інформаційних технологій, роль аграрного сектора економіки варіюється в залежності від ступеня орієнтації на аграрний сектор економіки. Разом з тим, для всіх країн, актуальною залишається проблема досягнення певного рівня самозабезпечення необхідним продовольством.

Сучасна практика кредитування суб'єктів господарювання аграрної галузі їх доступ до кредитних ресурсів на ринку кредитних послуг та вплив кредиту на відтворювальні процеси свідчить, що ефективність кредитної підтримки невисока, оскільки здебільшого проявляється «ручне управління», через рівень відсоткових ставок за кредитами, надання пільг в періоди посівної та збору врожаю. Ці та інші чинники зумовлюють потребу в поглибленні теоретичних досліджень ролі кредитного ринку у відтворювальному процесі, пошуку нових форм взаємодії різних інституцій кредитного ринку, держави і бізнесу у вирішенні завдань, що стоять перед сільським господарством.

Розвиток кредитного ринку в аграрному секторі економіки України свідчить, що сільське господарство – це сфера, де кредитні ресурси відіграють вирішальну роль, а кредитування є головним складовим елементом механізму фінансування підприємств аграрної сфери економіки[1,с.163]. Аналіз і узагальнення теоретичного дослідження ролі кредитного ринку у вітчизняній і зарубіжній економічній практиці свідчить, що до цього часу не повною мірою узагальнений єдиний підхід щодо його ролі у відтворювальному процесі.

Роль кредитного ринку на відтворювальні процеси суб'єктів господарювання аграрного виробництва реалізується як на макрорівні, через проведену державою і НБУ грошово-кредитну політику, так і на мікрорівні – через кредитування підприємств реального сектора економіки кредитними установами (табл. 1).

За сучасних умов кредит на ринку кредитних послуг переважно обслуговує потреби галузей із нетривалим обертанням оборотних активів і високим рівнем рентабельності. Дослідження відтворювального процесу і кредитних відносин, свідчать, що розвиток кредитного ринку принципово змінюється. Функції кредитних інституцій, зокрема комерційних банків в управлінні економікою, в цілому і відтворювальному процесі, зокрема призводять до зростання ролі кредиту в системі економічних відносин.

Діяльність банків як професійних кредиторів призводить до зниження транзакційних витрат при укладенні кредитних угод. Банки не лише кредитують юридичні та фізичні особи, але й активно вкладають фінансові ресурси в боргові цінні папери, виконують функції агентів і гарантів при наданні бюджетних кредитів. Преважна більшість кредитних угод відбувається поза кредитним ринком, внаслідок чого межа системи кредитування в цілому і короткострокового, зокрема ширша за межу кредитного ринку. Таким чином система банківського кредитування є сукупністю кредитного ринку, що охоплює грошові позики низки кредиторів, виступаючи при цьому формою короткострокової фінансової підтримки суб'єктів господарювання національної економіки. З огляду на це, саме через систему банківського кредитування здійснюється процес перерозподілу сукупного капіталу, в той час як через кредитний ринок перерозподіляється лише його частина.

Таблиця 1.

Роль кредитного ринку у відтворювальному процесі суб'єктів аграрної галузі

Роль кредитного ринку	Макрорівень	Мікрорівень
		Впливає на об'єм грошової маси та інфляційні процеси шляхом провадження грошово-кредитної політики
Економічна роль	Створення умов для забезпечення безперервності відтворювального процесу виробництва	Забезпечення створення основного та оборотного капіталу
		Підвищує результативність процесу виробництва, сприяючи його розвитку
		Забезпечує фінансову стабільність
Соціальна роль	Реалізація соціальних програм і проектів в суспільстві	Організація нових робочих місць
		Ріст доходів активної частини населення
		Забезпечення соціальних гарантій
		Удосконалення житлових умов

Джерело: сформовано авторами

Система банківського кредитування, через яку здійснюється перерозподіл сукупного капіталу між суб'єктами господарювання національної економіки зазнала докорінних змін за всіма параметрами за ринкових умов господарювання в порівнянні з директивною економікою (табл. 2).

Таблиця 2.
Порівняльні характеристики системи короткострокового кредитування командної та ринкової економіки

Характеристики	Командна економіка	Ринкова економіка
Базова форма власності	державна власність, державна монополія на банківську справу	приватна власність
Схема побудови	вертикальна централізована	горизонтальна децентралізована
Переважаючий характер зв'язків у системі	організація	самоорганізація
Характер взаємовідносин кредиторів і позичальників	зв'язки між учасниками економіки визначені «зверху»: підприємства прикріплені до певного банку, до конкретних постачальників і покупців	свобода вибору контрагентів на основі взаємного економічного інтересу
Методи регулювання обсягу короткострокового кредитування	безпосереднє управління з центру: розподіл лімітів кредитування між установами банків, а потім між конкретними позичальниками	обсяги кредитування визначаються ринковою ситуацією (на товарному, фінансовому і кредитом ринках); здійснюється непряме регулювання обсягів банківського кредитування НБУ
Механізм ціноутворення	відсоткові ставки визначені «центром» і, як правило, залишаються незмінними протягом тривалого терміну	гнучке ринкове ціноутворення на основі співвідношення попиту на кредит та пропозиції коротко-строкових кредитних ресурсів
Переважна форма короткострокового кредитування	банківський кредит як форма, що найбільш вдало вписується в систему державного централізованого управління та контролю	комерційний кредит як форма, в найбільшій мірою відповідає характеру ринкової економіки, основаної на горизонтальних зв'язках та самоорганізації

Міжнародний досвід організації кредитування підприємств аграрної сфери засвідчує, що подолання монополізму кредитних інститутів потребує залучення до цього процесу держави, узгодженості макроекономічних параметрів розвитку. Передусім це стосується цін, зарплати, інвестицій, кредитної діяльності тощо. Реалізація зазначених функцій надбудовою в Україні в якій умови кредитування практично визначаються олігархами стане можливою лише за умови соціально-економічного зміцнення самої держави. Держава повинна мати більш потужний капітал і ресурси, ніж національна буржуазія, стати більш умілим та ефективним загальнонаціональним капіталістом на службі народу. Інакше кажучи, в сучасних умовах державний соціалізований капіталізм значно більшою мірою адекватний даному курсу, ніж паразитуючий олігархічний [2, с.12-13]. Означене твердо переконує, що вдосконалення механізму кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні потребує підвищення ролі й значущості держави, що стосується фінансового забезпечення, вирішення завдань усього суспільства, а не окремих олігархів або їх груп.

З перебудовою кредитних відносин у зв'язку із ринковими умовами господарювання, держава відмовилася від втручання прямими методами в процес кредитного забезпечення суб'єктів господарювання національної економіки. На кредитному ринку з'явилися нові суб'єкти кредитних відносин – комерційні банки, які перестали бути виконавцями директивної волі держави і виражають власні комерційні інтереси, в основу яких закладений ринковий критерій прибутковості. В умовах ринкової економіки їх господарська діяльність базується на принципах економічної самостійності, добровільності, рівноправності, самоокупності та відповідальності суб'єктів економічних відносин.

Комерційні банки, як економічно самостійні і незалежні від виконавчих та розпорядчих органів державної влади в своїх рішеннях щодо кредитних операцій, самостійно визначають обсяги, порядок видачі і погашення кредиту, розмір відсоткової ставки та комісійних винагород, організацію контролю за використанням кредитів відповідно до розробленої стратегії і тактики власної кредитної політики з дотриманням принципів банківського кредитування, відповідно до вимог чинного законодавства України та встановлених НБУ економічних нормативів діяльності комерційних банків. В цілому, ринковий спосіб кредитування означає, що комерційні банки надають кредити всім суб'єктам господарської діяльності незалежно від їх галузевої приналежності, статусу, форм власності у разі наявності в них реальних можливостей своєчасного повернення позики та сплати відсотків за користування ним. Таким чином, базові характеристики системи кредитування визначаються загальним характером економічної системи, формами власності та особливостями здійснення зв'язків між суб'єктами економіки.

Кредитні ресурси на ринку кредитних послуг є джерелом, здатним забезпечити безперервність відтворювального процесу. Своєчасне їх залучення дає змогу страхувати та мінімізувати ризики.

Основним завданням господарюючого суб'єкта є забезпечення відтворення суспільного виробництва, який розглядається як безперервно повторюваний процес і розвиток на цій основі продуктивних сил та виробничих відносин, яке здійснюється як в межах кожного окремого підприємства, так і суспільства в цілому. Практично жодна галузь економіки не обходиться без залучення кредитів. Теорія підтверджена практикою свідчить що функціонування господарюючого суб'єкта виключно на власних фінансових ресурсах є недоцільним. Проведені дослідження свідчать, що при використанні тільки власних фінансових ресурсів, підприємство суттєво обмежує їх окупність. В той же час, при залученні кредитів стимулює нарощування обсягів виробництва та реалізації продукції, позитивно впливає на відтворювальні процеси.

В той же час, важливою проблемою сьогодення для суб'єктів господарювання аграрної галузі є їх доступ до кредитних ресурсів на ринку кредитних послуг. Особлива роль в забезпеченні доступу суб'єктів господарювання аграрної галузі до кредитного ринку відводиться формам прямої і непрямой державної підтримки. За сучасних умов суттєвий вплив кредитного ринку на відтворювальні процеси господарюючих суб'єктів аграрної галузі проявляється в скороченні державної підтримки, нарощуванні податкового тягара внаслідок заміни фіксованого сільськогосподарського податку на єдиний (четверта) група з одночасним збільшенням бази та ставок оподаткування і відміною спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість.

Нині в Україні діють 38 уповноважених банків, через які реалізується програма державної підтримки сільгоспвиробників.

У державному бюджеті на 2020 рік зафіксована сума у 4,2 млрд грн на підтримку галузі АПК, з яких 1,2 млрд грн передбачається виділити на програму зі здешевлення кредитів. Зокрема, програма включатиме:

- компенсацію відсотків за кредитами для с/г підприємств, які мають щорічний оборот до 20 млн грн. Цей напрям не матиме обмежень щодо цільового використання кредитів. Держава компенсуватиме до 1,5 облікової ставки НБУ, кінцева вартість кредиту для сільгоспвиробника не перевищуватиме 5%;
- компенсацію відсотків за кредитами, залученими на розвиток тваринництва, в тому числі «нішеві» напрями – вівчарство, козівництво, бджільництво, звірівництво та інші. Передбачається, що сума кредитів не має перевищувати 10-15 млн грн;
- компенсацію відсотків за кредитами, залученими під купівлю земель с/г призначення. Напряму буде розповсюджуватися на сільгоспвиробників різних форм господарювання. Сума компенсації відсотків не буде перевищувати 5 млн грн на рік[3].

З огляду на це, роль кредитного ринку для суб'єктів господарювання аграрної галузі у відтворювальному процесі має базуватися на системі поєднання ринкового і пільгового механізмів кредитування. Пільговий механізм кредитування аграріїв за сучасних умов практично не функціонує внаслідок браку фінансових бюджетних ресурсів, що негайно впливає на ефективність виробництва, нарощування обсягів виробництва та реалізації продукції забезпечення продовольчої безпеки країни.

Учасниками кредитного ринку в аграрному секторі економіки є банки (кредитори) і сільськогосподарські підприємства (позичальники). Кожний учасник кредитного ринку відстоє на ньому власні інтереси: кредитори зацікавлені найдорожче продати кредити, а позичальники – найдешевше їх залучити. Якщо для підприємств аграрного сектора банки є найвпливовішими продавцями кредитних ресурсів, то для банків сільськогосподарські підприємства – лише частина від загальної кількості суб'єктів кредитування.

При здійсненні кредитування аграрних підприємств банки висувують конкретні умови:

- досвід роботи на аграрному ринку;
- наявність джерела погашення кредиту;
- стабільність грошового руху;
- участь у кредитному проекті власними коштами [4, с. 134].

Подальший розвиток системи кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств має стати дієвим інструментом підтримки аграрного підприємництва[5, с. 11].

Такі умови є основною із причин скорочення банківського кредитування аграріїв, до негативно впливає на відтворювальні процеси суб'єктів господарювання галузі. З огляду на це, вплив кредитного ринку на відтворювальні процеси аграріїв повинні супроводжуватися подальшим стимулюванням кредитних відносин, з використанням механізмів кредитування під заставу земельної ділянки, створення кредитних кооперацій, стимулювання розвитку форвардних та ф'ючерсних інструментів, застосування прогресивних технологій виробництва, розвитку лізингових відносин. Реалізація цих напрямів фінансової підтримки в майбутньому стане основою сталого розвитку аграрного сектора економіки України.

Висновки. Проведені дослідження свідчать про суттєву роль кредитного ринку у забезпеченні відтворювального процесу суб'єктів господарювання аграрної галузі. За сучасних умов аграрії обмежені в доступі до кредитних ресурсів внаслідок суттєвого скорочення державної бюджетної підтримки, збільшення податкового тягара, що суттєво впливає на фінансові результати їх діяльності, зокрема і на відтворювальні процеси, в цілому. Роль кредитного ринку на відтворювальні процеси сільськогосподарських підприємств реалізується як на макро, так і на мікрорівні, що призводить до суттєвої зміни функцій кредитних інституцій.

Досвід функціонування кредитного ринку та його ролі у відтворювальному процесі свідчить про необхідність стимулювання подальшого розвитку кредитних відносин в аграрному секторі економіки із застосуванням механізму кредитування під заставу земельної ділянки, створення кредитних кооперацій, стимулювання розвитку форвардних та ф'ючерсних інструментів на аграрному ринку, удосконалення можливості технічного оновлення основних засобів на основі розвитку лізингових відносин. Реалізація цих напрямів фінансової підтримки в майбутньому стане основою сталого розвитку аграрного сектору економіки України.

Список літератури.

1. Шурик М. В. Удосконалення засад кредитування сільськогосподарських підприємств. *Науково-інформаційний вісник*. 2014. №10. С. 161-167.
2. Тарасевич В. Ідеологічні доктрини: цивілізаційні аспекти та національний колорит. *Економіка України*. 2011. №3. С. 4-13.
3. Державна підтримка АПК-2020: програма зі здешевлення кредитування працюватиме за трьома напрямками. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=409b0030-c4de-490f-8fb9-40ccdea42010&title=DerzhavnaPidtrimkaApk2020> (дата звернення 28.12.2020)
4. Чехова І.В. Особливості функціонування ринку банківських кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки України. *Економіка і регіон*. №3(40). 2013. С. 131-137.
5. Зеленський А. В. Фінансове регулювання аграрного сектору економіки України : автореф. дис. ... канд. ек. наук : 08.00.08. Київ, 2016. – 20 с.

References.

1. Shchuryk, M.V., (2014), “ Improving the principles of lending to agricultural enterprises”, *Scientific information bulletin*, vol.10, pp. 161-167.
2. Tarasevich, V. (2011), “Ideological doctrines: civilizational aspects and national color”, *Ukraine economy*, vol.3, pp. 4-13.
3. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2020), “State support of APC 2020: the program to reduce the cost of lending will work in three areas”, available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=409b0030-c4de-490f-8fb9-40ccdea42010&title=DerzhavnaPidtrimkaApk2020> (Accessed 28.12.2020)
4. Chekhova, I.V. (2013), “Features of the functioning of the market of bank credit resources in the agricultural sector of the economy of Ukraine”, *Economy and region*, vol.3 (40), pp. 131–137.
5. Zelensky, A.V. (2016), “Financial regulation of the agricultural sector of the economy of Ukraine”, Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 31.12.2020 р.